

♦♦♦ SZUROMI SZABOLCS ANZELM O.PRAEM.

## A kamat megítélése a kánonjogi forrásokban és irodalomban a 13. századig\*

„Az egyházat nem organizációjából kiindulva kell elgondolni, hanem az organizációt kell az egyházból megérteni.” Így foglalja össze Joseph Ratzinger – a későbbi XVI. Benedek pápa – az Egyház működéséről szóló gondolatát.<sup>1</sup> Maga az Egyház élete bizonyítja tehát, hogy fegyelmi rendje nem vezethető le a római jog kategóriáiból, még akkor sem, ha annak jogtechnikai eszközei és terminológiája, valamint egyes intézményi keretei és eljárási rendje jelentős mértékben befolyásolták a kánoni jogot.<sup>2</sup> Éppen a tartalom tekintetében történt módosítások támasztják alá a legvilágosabban, hogy nem a római jog, hanem a Szentírás, a tradíció, a szentségek, a tanítói küldetés és a megszentelés egyéb formái azok, amelyek lényegileg meghatározzák az Egyház működését, tevékenységét és a tagjait összekapcsoló kötelékeket.<sup>3</sup> Ezek pedig alapvetően kötődnek Jézus Krisztus személyéhez, tanításához és az Egyházat létrehozó tettehez.<sup>4</sup> Az Egyház fegyelmi felfogása és a római jogforrások tartalma közötti eltérésre sajátos példa a kamatszedés megítélése.

\* Elhangzott „A Biblia és a gazdaság” címmel 2013. augusztus 22–24-én megrendezett 25. Nemzetközi Biblikus Konferencián, Szegeden. A tanulmány a Premontrei Rend Szent Mihály Apátságban készült (Silverado, CA, USA) az OTKA K 106300-as program keretében.

<sup>1</sup> RATZINGER, J., *A keresztény hit* (Bécs 1976) 210.

<sup>2</sup> GAUDEMET, J., *La Formation du droit séculier et du droit de l'Église aux IV<sup>e</sup> et V<sup>e</sup> siècles* (Paris 1979<sup>2</sup>) 205–215.

<sup>3</sup> ERDŐ P., *Az egyházjog teológiája* (Egyház és jog II) (Budapest 1995) 113–125.

<sup>4</sup> Vö. SEGALLA, G., *Carisma e istituzione a servizio della carità negli Atti degli Apostoli* (Padova 1994) 13.

## I. KAMAT ÉS UZSORA A RÓMAI JOGBAN

Egyházfegyelmi szempontból az anyagi javak terén történő jogtalanságok sajátos minősített esete volt a kamatszedés (*fenus*) és az uzsora (*usura*), amely kategóriákat általában rokon értelmű kifejezésként használta az ókori és középkori egyházfegyelmi irodalom.

A fejlett kereskedelemmel rendelkező országokban, így a Római Birodalomban is, a kamatszedés mértékének és jogosságának a tárgykörére önálló jogi szabályozás vonatkozott már a XII táblás törvény óta.<sup>5</sup> A római jogban a kamattal kapcsolatos törvényi korlátozás nem önmagában a kamat ellen irányult, amely a kereskedelem működésének egyik biztosítója volt, hanem a túlzott kamatszedést korlátozta. A megengedett kamat mértékét a késői köztársaság és a császárság idején a *Codex Iustiniani* hatálybalépéséig havi egy, éves szinten tizenkét százalékban maximálták. A *Codex Iustinianiból* tudjuk, hogy a kamat összege nem haladhatta meg a kölcsönzött összeget (vö. a *tóké*t).<sup>6</sup> A kamatos kamat szedése azonban még a római jog szerint is tilos volt.<sup>7</sup> A római jogalkalmazási gyakorlat érdekessége, hogy a kamatmaximum feletti uzsora esetében ugyan megbüntette az uzsorást az adós javára, magát a szerződést azonban érvényesnek tekintette.<sup>8</sup> A *Codex Iustiniani* világos meghatározást tartalmaz az uzsorás mibenlétére: az a személy, aki a birtokában lévő dolgot átadja (*emptor*) az azt kérő vevőnek (*venditor*); és amennyiben a vevő nem teljesít, úgy azon felüli meghatározott összeggel helytállni köteles az átadó részére.<sup>9</sup> A *Corpus iuris civilishez* írt magyarázatok különböző módon vélekednek arról, hogy csak a teljesítés késedelme teheti-e indokolttá – mintegy szankcióként – a térítés uzsorával történő megterhelését, vagy ez általá-

<sup>5</sup> XII tab. 8. 18.

<sup>6</sup> Cod. 4. 32. 10: Usurae per tempora solutae † non proficiunt reo ad dupli computationem. Tunc enim ultra sortis summam usurae non exiguntur, quoties tempore solutionis summa usurarum excedit eam computationem. *Codex Iustinianus* (Corpus Iuris Civilis II) (recognovit et retractavit P. Krüger; Berlin 1906, repr. Berlin 1954, Hildesheim 2008) 172. Cod. 4. 32. 27: De usuris, quarum modum iam statuimus, prauam quorandum interpretationem penitus remountes, iubemus etiam eos, qui ante eandem sanctionem ampliores quam statutae sunt, usuras stipulati sunt, ad modum eadem sanctione taxatum ex tempore latitione eius suas moderari actiones: scilicet illius temporis, quod ante eam defluxit legem, pro tenore stipulationis usuras exacturos. – §. 1. Cursum insuper usurarum ultra duplum minime procedere concedimus, nec si pignora quaedam pro debito creditori data sint, quorum occasione quaedam ueteres leges et ultra duplum usuras exigere permittebant. quod et in bonae fidei iudiciis, caeterisque omnibus casibus, in quibus usurae exiguntur, seruari censemus. *Codex Iustinianus*, 173.

<sup>7</sup> Dig. 22. 1. 29; vö. Cod. 4. 32. 28: Ut nullo modo usurae usurarum a debitoribus exigantur, et ueteribus quidem legibus constitutum fuerat, sed non perfectissime cautum. si enim usuras in fortem

nosan igaz minden kölcsönügyletre.<sup>10</sup> Ebből a szempontból fontos a *Corpus iuris civilis*hez írt középkori kommentárirodalom, amelynek szerzői – jól ismerve az Egyház uzsorával szembeni elutasító álláspontját – a kamat és az uzsora római jogban felsorolt különböző formáit próbálták mértékadó módon értelmezni.<sup>11</sup>

## II. AZ EGYHÁZ ÓKORI FEGYELMI MEGGYŐZŐDÉSE ÉS ANNAK BIBLIKUS GYÖKEREI

A fentiekben vázolt római jogi rendelkezésektől az Egyház álláspontja lényegesen eltért.<sup>12</sup> Az egyházi források a legkorábbi időktől elutasították a kamatszédés, ill. az uzsora minden formáját. Ha végigtekintünk az egyházatyáktól származó értelmezéseken és az egyes ókori zsinati határozatok szövegein, egységes kép rajzolódik ki előttünk: mindezek a források szentírási szövegekre épülve viszonyultak a kamat és az uzsora kérdéséhez. Ez tehát az a sajátos alap, amely megvilágítja a római jogi felfogástól való jelentős eltérést. Az említett szövegek a következő bibliai helyekre hivatkoznak, ill. ezeket kommentálják: 1) az Ószövetségből: Ter 18; Kiv 22,15; Lev 26,37; MTörv 23,20–21; Tób 4; Zsolt 15(14),5; Zsolt 37(36),26; Ez 18,8; Ez 22,12; 2) az Újszövetségből: Mt 21,12–13; Mt 25,27; Lk 6,34–35; és Lk 19,23. A témával foglalkozó egyházatyák közül meg kell említeni Alexandriai Szt. Kelemt (†215 előtt), Nagy Szt. Bazilt (†379), Nazianzoszi Szt. Gergelyt (†389), Nüsszai Szt. Gergelyt (†400), Aranyszájú Szt. Jánost (†407), Szt. Ambrust (†397), Szt. Ágostont (†430), valamint Nagy Szt. Leó (†461) és Nagy Szt. Gergely

---

redigere fuerat concessum, et totius summae usuras stipulari: quae differentia erat debitoribus, a quibus reuera usurarum usurae exigebantur? hoc certe erat non rebus, sed uerbis tantummodo legem ponere. Quapropter hac apertissima lege definimus, nullo modo licere cuiquam usuras praeteriti temporis uel futuri in fortem redigere, et earum iterum usuras stipulari. sed et hoc fuerit subsecutum: usuras quidem semper usuras manere, et nullum usurarum aliarum incrementum sentire: forti autem antiquae tantummodo incrementum usurarum accedere. *Codex Iustinianus*, 173.

<sup>8</sup> Vö. FÖLDI A. – HAMZA G., *A római jog története és institúciói* (Budapest 1998<sup>3</sup>) 405–406.

<sup>9</sup> Cod. 4. 32. 2: Usuras emptor, cui possessio rei tradita est, si precium uenditori non obtulerit, quamvis pecuniam obsignatam in depositi causam habuerit, aequitatis ratione praestare cogitur. *Codex Iustinianus*, 171.

<sup>10</sup> McLAUGHLIN, T. P., *The Teaching of the Canonists on Usury (XII, XIII and XIV Centuries)*, in *Mediaeval Studies* 1 (1939) 81–147, különösen 90–91.

<sup>11</sup> Vö. McLAUGHLIN 1939, 83.

<sup>12</sup> *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2 (Paris 1950) 2323–2372; vö. McLAUGHLIN 1939, 81–147.

(†604) pápákat.<sup>13</sup> 1913-ban Arthur Veermeersch S.J. (1858–1936) úgy foglalt állást, hogy az Újszövetség nem szól az uzsora tilalmáról, így a Lk 6,34–35 pusztán általános jellegű buzdítás, amit többen félreértelmeztek. Szerinte maguknak az egyházatyáknak a radikális elutasító magatartása mögött sem található konkrét hivatkozásokra épülő egységes koncepció azokra az esetekre nézve, ahol a visszatérítendő összeg magasabb a korábban átadott értéknél.<sup>14</sup> Véleményünk szerint azonban a fentebb felsorolt patrisztikus szerzők igenis egyértelműen állást foglalnak a kamattal és az uzsorával szemben a biblikus helyeket magyarázó különböző műfajú műveikben.

Alexandriai Szt. Kelemen jogtalanságnak, ill. az áldozatkészséggel és a szolgáló szeretettel ellentétestnek tartja a kamatszedést.<sup>15</sup> Míg Nagy Szt. Bazil és Nüsszai Szt. Gergely törvénytelennek nevezi és a javak nem megfelelő célú használataként említi azt, amely nemcsak a klerikusok, hanem a laikusok számára sem megengedett,<sup>16</sup> addig Nazianzosi Szt. Gergely egyenesen bűncselekménynek tekinti.<sup>17</sup> A kappadókiai atyák érvelésének háttérében megtalálható a Zsolt 15(14),5 klasszikus helye (ld. alább), de fontos hivatkozási alap Ezekiel kijelentése is Jeruzsálem bűnéről: „Megvesztegetésül ajándékot fogadnak el benned, hogy vért ontsanak, uzsorakamatot és ráadást fogadsz el, erőszakkal kifosztod embertársadat, rólam pedig elfeledkezel – mondja az Úr, az Isten” (Ez 22,12). A másik egyértelmű Ezekiel könyvből származó utalás az igaz ember jellemzői között említi, hogy az „nem kölcsönöz uzsorakamatra és nem fogad el ráadást” (Ez 18,8). Ennek a jelentőségét Szt. Jeromos hangsúlyozza Ezekiel könyvének magyarázatakor.<sup>18</sup> Szintén alapvető forrásnak kell tekinteni Tóbiás könyvét, ahol az alamizsnálkodás az Isten igaz szolgálatának sajátos részeként jelenik meg. Szt. Ambrus az uzsoraszedést ezzel ellentétes cselekedetként értelmezi *De Tobia* című művében,<sup>19</sup> ezért az örök üdvösséget

<sup>13</sup> Vö. *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2, 2323–2329.

<sup>14</sup> VERMEERSCH, A., *Usury*, in *The Catholic Encyclopedia* (New York 1913) XV, 235–238, különösen 235.

<sup>15</sup> *Patrologiae cursus completus. Series Graeca* (ed. I.-P. Migne, I–CCLXI; Lutetiae Parisiorum 1857–1866; továbbiakban: PG) VIII, 1024; vö. *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2, 2324; ALTANER, B., *Patrology* (transl. H. C. Graef; New York, N.Y. 1961<sup>2</sup>) 217.

<sup>16</sup> PG XXIX, 266; vö. *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2, 2324–2326. QUASTEN, J. (ed.), *The Golden Age of Greek Patristic Literature* (Augustinian Patristic Institute – Rome, Patrology III) (Wesminster, Maryland 1983) 218.

<sup>17</sup> PG XXXV, 957; vö. *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2, 2324.

<sup>18</sup> *Patrologiae cursus completus. Series Latina* (ed. I.-P. Migne, I–CCXXI; Lutetiae Parisiorum 1844–1864; továbbiakban: PL) XXV, 176–177; vö. *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2, 2327–2328. DI BERARDINON, A. – QUASTEN, J. (ed.), *The Golden Age of Latin Patristic Literature. From the Council of Nicea to the Council of Chalcedon* (Augustinian Patristic Institute – Rome, Patrology IV) (Wesminster, Maryland 1986) 235.

sértő tetteknek tekinti azt,<sup>20</sup> kivéve akkor, ha az háborúskodásra készülő ellen irányul. Ugyanebben a művében Szt. Ambrus utal a MTörv 23,20–21-re, amely hivatkozás komoly befolyást gyakorol a későbbiekben a középkori kánonjogi irodalomra és a keresztények egymás közti kölcsönügyleteire: „Testvérednek ne adj kamatra sem pénzt, sem élelmet, sem egyebet, amit kamatra szokás kölcsönözni. Az idegentől kérhetsz kamatot, de testvéredtől ne fogadj el kamatot...”<sup>21</sup> Aranyszájú Szt. János szintén – mind a Teremtés könyvéhez, mind Máté evangéliumához írt homíliájában – olyan tetteknek ítéli az uzsorát, amely a lélek üdvösségét veszélyezteti.<sup>22</sup> A patrisztikus források közül kiemelkedik Szt. Ágoston *Enarrationes in Psalmos* című műve, amelyben a szerző – kommentálva a Zsolt 37(36),26-ot – annak a határozott meggyőződésének ad hangot, hogy az uzSORA általánosságban elfogadhatatlan, különösen a klerikusok részéről.<sup>23</sup> A beszédett kamatot véleménye szerint vissza kell szolgáltatni, mivel az pusztán a rablás törvényesített formája. Az egyházatyáktól származó forrásoknak a latin kánonjogi gyűjteményekre gyakorolt befolyása a 11. században erősödött, és az említett szerzők biblikus helyeket értelmező írásainak részletei is egyre jobban meghatározták a kölcsönrel és az uzSORÁVAL kapcsolatos egyházfegyelmet.

Veermeersch 1904-ben részletesen és egyedülálló módon elemezte a kodifikáció előtti kánonjogi forrásokat az uzSORA megítélésével kapcsolatosan *Questiones de iustitia* című művében.<sup>24</sup> Kutatásai alapján jól ismert, hogy már a legkorábbi zsinatok is foglalkoztak a kérdéssel, elsődlegesen a klerikusok vonatkozásában, de a 4. századi zsinati határozatok között szintén találunk olyan intézkedéseket, amelyek a laikusok tekintetében is kifejezetten elvetik az uzSORA minden egyes formáját (vö. I. Karthágói Zsinat [345 és 348 között] Can. 12). Bár a legkorábbi zsinati hivatkozásaink minden bizonnyal a 300 körüli Elvirai Zsinat (Can. 20)<sup>25</sup> és a 314. évi Arles-i

<sup>19</sup> DI BERARDINON – QUASTEN 161.

<sup>20</sup> PL XIV, 779; vö. *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2, 2327.

<sup>21</sup> Vö. BARROIS, G. A., *Debt, debtor*, in BUTTRICK, G. A. (ed.), *The Interpreter's Dictionary of the Bible* I (Nashville–New York 1962) 809–810.

<sup>22</sup> PG LIII, 376–377; PL LVIII, 591–592; vö. *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2, 2324. QUASTEN 434, 437–439.

<sup>23</sup> *Enarrationes in psalmos*, 36, s. 3, 6: *Opere di Sant'Agostino* XXV/1 (Nuova Biblioteca Agostiniana) (Roma 1982<sup>2</sup>) 818–821; vö. *Dictionnaire de Théologie Catholique* XV/2, 2328.

<sup>24</sup> VERMEERSCH, A., *Questionum moralium: Questiones de iustitia* II (Universa theologia scholastica) (Brugis 1904).

<sup>25</sup> *Conc. Eliberitanum*, Can. 20: Si quis clericorum detectus fuerit usuras accipere, placuit eum degradari et abstineri. *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio* (ed. I. D. Mansi, I–XXXI; Florentinae–Venetiis 1757–1798, új kiadás, folytatással: L. Petit – J. M. Martin, I–LX; Paris–Leipzig–Arnheim 1899–1927; továbbiakban: MANSI) II, 9.

Zsinat (Can. 12)<sup>26</sup> rendelkezései, vizsgálatunk szempontjából a legfontosabb 4. századi forrás a 325. évi I. Niceai (I. egyetemes) Zsinat 17. kánonja. Ez hangsúlyozza, hogy sokan vannak, akik megfelelnek az „isten irat”-ban foglaltakról. A kánon ezzel a Zsolt 15(14),5-re utal, amelynek első sorát idézi is a zsinat: „aki pénzét nem adja uzsorakamatra”.<sup>27</sup> A teljes vers így hangzik: Aki „pénzét nem adja uzsorakamatra, s nem hagyja magát ártatlanok kárára megvesztegetni. Aki így cselekszik, soha meg nem rendül.” A teljes vers szövegkörnyezete jól mutatja, hogy az uzsorakamatra átadott összeg az anyagi természetű visszaélések egyik formájaként szerepel, hasonlóan a korábban bemutatott patrisztikus értelmezésekhez. Ez indokolja az I. Niceai Zsinat szigorú rendelkezését, amely a klérusból történő elbocsátást helyezi kilátásba azokra a klerikusokra nézve, akik uzsorás ügyleteket bonyolítanak le.<sup>28</sup> Itt jegyezzük meg, hogy az Elvirai Zsinat 20. kánonja hasonlóan radikális szankcióval él, amikor az ilyen klerikusok degradációját, azaz lefokozását említi.

A korai egyházi jogi kollekciók között kiemelkedő helyet foglal el a *Canones apostolici*, más néven *85 apostoli kánon*, a 4. század végén keletkezett alapvető egyházfegyelmi gyűjtemény.<sup>29</sup> A benne található rendelkezések rövid, definitív formában tartalmazzák a legfontosabb egyházi jogintézményekre vonatkozó leglényegesebb normákat, különös tekintettel a szentségekre, a klerikusokra, a püspökszentelésre és a zsinatok összehívásának szabályaira. Anyagát – bár Vermeersch a 325. évi Niceai Zsinat előtt szerepelteti – nagy valószínűség szerint a szintén 4. századi kilikiai *Constitutiones apostolicae*-ből, illetve 4. századi zsinati rendelkezésekből állították össze.<sup>30</sup> Az apostoli kánonok eredeti szövege görög, amelyből ötvenet Dionysius Exiguus szkíta szerzetes

<sup>26</sup> *Conc. Arelatense* (314), Can. 13 (12): De ministris qui fenerant, placuit eos iuxta formam diuinitus datam a communione abstinere. GAUDEMET, J. (ed.), *Conciles gaulois du IV<sup>e</sup> siècle* (Sources chrétiennes 241) (Paris 1977) 52.

<sup>27</sup> *Conc. Niceanum I* (325), Can. 17: (...) qui pecuniam suam non dedit ad usuram (...). *Conciliorum oecumenicorum decreta* (Bologna 1973<sup>3</sup>; továbbiakban: COD) 14.

<sup>28</sup> *Conc. Niceanum I* (325) Can. 17: Quoniam multi sub regula constituti avaritiam et turpia luca sectantur, oblique divinae scripturae, dicentis qui pecuniam suam non dedit ad usuram, cum mutuum dederint, centesimas exigunt: iuste constituit sancta et magna synodus, ut, si quis inventus fuerit post hanc definitionem usuras accipiens aut ex adinventionem aliquam vel quolibet modo negotium transigens aut himiolia, id est sescupla, exigens vel aliquid tale prorsus excogitans turpis lucri gratia: deiciatur a clero et alienus existat a regula. COD 14.

<sup>29</sup> A gyűjteményről vö. ERDŐ P., *Az egyházjog forrásai. Történeti bevezetés* (Bibliotheca Institutii Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/1) (Budapest 1998) 28–30. GAUDEMET, J., *Les sources du droit de l'Église en Occident du II<sup>e</sup> siècle* (Paris 1985) 24–25. Kiadása: PL LXVII, 142–148. METZGER, M. (ed.), *Les constitutions apostoliques III* (Sources chrétiennes 336) (Paris 1987) 274–309.

az 5. század végén – a 6. század elején ültetett át latin nyelvre.<sup>31</sup> Ez a pseudo-apostoli gyűjtemény kiemelkedő hatást gyakorolt mind a keleti, mind a nyugati egyházfegyelemre, és így a latinra lefordított kánonok lényegi alapját képezték a későbbi egyházi jogi kollekcióknak. A gyűjtemény 44. kánonja tiltja az uzsoraszedést a püspökök, a papok és a diakónusok számára.<sup>32</sup> Hasonló rendelkezést olvashatunk a Laodiceai Zsinat (4. század) 5. kánonjában.<sup>33</sup> Az említett zsinatok szövege – az Elvirai és az I. Karthágói Zsinat kivételével – bekerült a *Collectio Dionysianába*, amelynek köszönhetően anyaguk széles körben elterjedt, 774-től pedig módosított formában (vö. *Collectio Dionysio-Hadriana*) az egész Frank Királyság területén meghatározóvá vált.

### III. A BIBLIKUS FORRÁSOKRA ÉPÜLŐ PATRISZTIKUS, ZSINATI ÉS PÁPAI FEGYELMI FORRÁSOK TOVÁBBÉLÉSE A KÖZÉPKORI EGYHÁZJOGI GYŰJTEMÉNYEKBE 1234-IG

A korai középkor gazdasági viszonyai között a patrisztikus kor kamatszedéssel és uzsorával kapcsolatos, biblikus forrásokra épülő fegyelmi rendje nem igényelt további interpretációt.<sup>34</sup> Ez a helyzet az érett középkorra megváltozott. Ha egy pillantást vetünk az 1008 és 1022 között keletkezett *Decretum Burchardi Wormatiensis*re, amely kánongyűjtemény különösen a németalföldi zsinati fegyelem, illetve a különféle penitenciálék anyagának feldolgozása miatt jelentős,<sup>35</sup> láthatjuk, hogy az több összefüggésben is említi a kamatszedés és uzsora kérdéskörét. A BW 2. 119 a *Canones apostolici* 44. kánonját

<sup>30</sup> METZGER, M. (ed.), *Les constitutions apostoliques* I, II, III (Sources chrétiennes 320, 329, 336) (Paris 1985, 1986, 1987).

<sup>31</sup> Vö. SZUROMI, Sz. A., *The Canones apostolici as a common disciplinary source for the Eastern and Western Church*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 19 (2008) 269–279. SZUROMI, Sz. A., *Fejezetek az egyházi jogalkotás történetéből – források és intézmények* – (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/15) (Budapest 2011) 29.

<sup>32</sup> PL LXVII, 146. METZGER III, 289.

<sup>33</sup> *Conc. Laodicense*, Can. 4: Quod non oporteat sacerdotes et clericos fenerantes usuras, vel quae dicuntur sescupla, id est et summam capitis et dimidium summae, percipere. PL LXVII, 165.

<sup>34</sup> BRUNDAGE, J. A., *Usury*, in STRAYER, J. R. (ed.), *Dictionary of the Middle Ages* 12 (New York 1989) 335–339, különösen 336.

<sup>35</sup> Kiadása: PL CXL, 949–1018. FRANSEN, G. – KÖLZER, Th. (Hrsg.), *Burchard von Worms, Decretorum Libri XX* (Aalen 1992). A gyűjteményről részletesen vö. HOFFMANN, H. – POKORNY, R., *Das Dekret des Bischofs Burchard von Worms. Textstufen – Frühe Verbreitung – Vorlagen* (MGH Hilfsmittel 12) (München 1991). AUSTIN, G., *Shaping church law around the year 1000. The Decretum of Worms* (Church, Faith and Culture in the Medieval West) (Aldershot 2009).

veszi át, amely – mint utaltunk rá – a kölcsönt uzsorával megterhelő diakónusok, papok és püspökök letételét írja elő. A BW 2. 120 a fentebb már ismertetett legalapvetőbb zsinati rendelkezést idézi a Niceai Zsinat szövegéből (vö. 17. kán.). A BW 2. 121 Nagy Szt. Leó pápa 443. október 10-én kelt<sup>36</sup> – szintén meghatározó jelentőségű – levelének részletét tartalmazza, amely a klerikusok által történő kamatszedést bűncselekménynek minősíti. A BW 2. 123, Leó pápa ugyanazon levele alapján, a laikusok által szedett kamatot és uzsorát is elítéli.<sup>37</sup> Az újabb eredetű források közül utalnunk kell a 806. évi II. nijmegeni (*Niumagum*) kapituláréból származó BW 2. 126-ra. Ez röviden definiálja az uzsora mibenlétét, amely így általában mindaz a kölcsönügylet, melyben a kölcsönadó többet követel vissza, mint az eredeti kölcsön összege. Ennek minősített esetéről szól ugyanezen kapituláré 7. fejezete a BW 2. 127-ben. A felsorolt kánonok alapvető voltát jelzi, hogy egytől egyig bekerültek a *Decretum Gratiani* anyagába (vö. BW 2. 119=D. 47 c. 1;<sup>38</sup> BW 2. 120=D. 47 c. 2;<sup>39</sup> BW 2. 121=D. 46 c. 10;<sup>40</sup> BW 2. 123=C. 14 q. 4 c. 8;<sup>41</sup> BW 2. 126=C. 14 q. 3 c. 4;<sup>42</sup> BW 2. 127=C. 14 q. 4 c. 9<sup>43</sup>). Megjegyzendő, hogy ezeket a szövegrészleteket többségében megtaláljuk már Chartres-i Szt. Ivo kánonjogi munkájának szövegcsaládjaiban is (1093 és 1095 között).<sup>44</sup>

Gratianus mester 1140 körül összeállított kánonjogi gyűjteményének, a *Concordantia discordantium canonum*nak<sup>45</sup> az első részében (*Distinciones*) is foglalkozik néhány kánon erejéig az uzsorával, de egységes korpuszként műve második (*Causae*) részében helyezi el az erre vonatkozó fegyelmi anya-

<sup>36</sup> JAFFÉ, P., *Regesta pontificum romanorum ab condita Ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII* (ed. secundum curaverunt S. Loewenfeld [a. 882–1198, továbbiakban: JL], F. Kaltenbrunner [?–590, továbbiakban: JK], P. Ewald [a. 590–882, továbbiakban: JE]; Lipsiae 1885, repr. Graz 1956) JK 402; vö. FRANSEN – KÖLZER fol. 45r.

<sup>37</sup> JK 402; vö. FRANSEN – KÖLZER fol. 45r.

<sup>38</sup> FRIEDBERG, Ae. (ed.), *Corpus iuris canonici* I (Lipsiae 1879, repr. Graz 1955; továbbiakban: FRIEDBERG I) 169.

<sup>39</sup> FRIEDBERG I, 169.

<sup>40</sup> FRIEDBERG I, 169.

<sup>41</sup> FRIEDBERG I, 737.

<sup>42</sup> FRIEDBERG I, 735.

<sup>43</sup> FRIEDBERG I, 737.

<sup>44</sup> BW 2. 119=ID 6. 195=IP 3. 157; BW 2. 120=ID 6. 196; BW 2. 121=ID 6. 66; BW 2. 123=ID 6. 65; BW 2. 126=ID 6. 200=IP 3. 161; BW 2. 127=ID 6. 201=ID 13. 21=IP 3. 162. Chartres-i Szt. Ivo kánonjogi munkájának szövegcsaládjairól részletesen vö. SZUROMI, Sz.A., *From a reading book to a structuralized canonical collection – The Textual Development of the Ivonian Work* – (Aus Recht und Religion 14) (Berlin 2010). Uő, *Some witnesses of the gradual crystallization process of the Ivonian textual families*, in *Ius Canonicum* 50 (2010) 201–219. Kiadása: BRET, M. – BRASINGTON, B. (ed.), <http://knowledgeforge.net/> (10<sup>th</sup> August 2011).

got (C. 14 q. 3 cc. 1–4 és C. 14 q. 4 cc. 1–12). A Burchard *Decretuma* kapcsán már bemutatott kánonokon túl, itt szeretnénk utalni a D. 33 c. 2-re, amely a klerikusi felszentelés akadályai között sorolja fel azt, ha valaki keresztsége után uzsorát fogadott el.<sup>46</sup> Ugyanerről rendelkezik a Nagy Szt. Gergely pápa 600 júliusában írt leveléből származó D. 47 c. 4,<sup>47</sup> amely erkölcsileg alkalmatlannak tekinti a szent rendekre bocsátáshoz azt, aki uzsorára adott kölcsön. A kánon alapján az ilyen személy felszentelése semmiképpen sem indokolható.<sup>48</sup> A D. 46 c. 9 a korábban már hivatkozott Laodiceai Zsinat 5. kánonja alapján tiltja az oltárszolgálatban közreműködők és a papok számára az uzsora elfogadását.<sup>49</sup> Az Elvirai zsinat említett szigorú rendelkezése az uzsorát elfogadó klerikusok lefokozásáról szintén bekerült a *Decretum Gratian*ba.<sup>50</sup> Fontos teológiai jellegű kánon Gratianus művében Aranyuszájú Szt. János Máté evangéliumához írt homíliájának részlete, amelyben a kereskedők bűneinek felsorolása között kitér az uzsora határozott elítélésére, mivel az ilyen kamatkövetelés az Istentől kapott javak jogtalan használatát jelenti.<sup>51</sup> Az uzsorával kapcsolatos fegyelmi anyagot szisztematikusan összegző két *questio* legelső kánonja Szt. Ágoston 3. *Sermo*ja átvételével definiálja az uzsorát. Eszerint ha valaki úgy ad kölcsön, hogy a kölcsönadott érték visszatérítésén túl, azon felüli értéket vár el – akár pénzben, borban, olajban vagy másban megtérítve – az kamatkövetelést jelent. Ezt Ágoston elfogadhatatlannak és dicstelennek tartja.<sup>52</sup> Itt kap helyet a Szt. Jeromos Ezekiel-kommentárjából származó szövegtörredék (C. 14 q. 3 c. 2),<sup>53</sup> amely a Szentírással ellentétesnek

<sup>45</sup> Kiadása: FRIEDBERG I; a *Decretum Gratian*ról részletesen vö. VIEJO-XIMÉNEZ, J. M., *La composición del Decreto de Graciano*, in *Ius Canonicum* 45 (2005) 431–485. LANDAU, P., *Gratian and the Decretum Gratiani*, in PENNINGTON, K. – HARTMANN, W. (ed.), *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period* (Washington DC. 2008) 22–54. LARRAINZAR, C., *Métodos para el análisis de la formación literaria del Decretum Gratiani. «Etapas» y «esquemas» de redacción*, in ERDŐ, P. – SZUROMI, Sz. A. (ed.), *Proceedings of the Thirteenth International Congress of Medieval Canon Law* (Monumenta Iuris Canonici C/14) (Città del Vaticano 2010) 85–115. VIEJO-XIMÉNEZ, J. M., *Decreto de Graciano*, in OTADUY, J. – VIANA, A. – SEDANO, J. (dir.), *Diccionario general de derecho canónico* (Pamplona 2012) II, 954–972.

<sup>46</sup> FRIEDBERG I, 123.

<sup>47</sup> JE 1788.

<sup>48</sup> FRIEDBERG I, 170–171.

<sup>49</sup> FRIEDBERG I, 169.

<sup>50</sup> D. 47 c. 5: FRIEDBERG I, 171.

<sup>51</sup> D. 88 c. 11: FRIEDBERG I, 308–309.

<sup>52</sup> C. 14 q. 3 c. 1: FRIEDBERG I, 735.

<sup>53</sup> FRIEDBERG I, 735.

ítéli annak a tettét, aki uzsorát vár el a kölcsönérték visszaadásakor. A 314. évi Arles-i Zsinat 12. kánonját idéző C. 14 q. 4 c. 2 egyértelműen kimondja, hogy azoktól a szent szolgálatot teljesítőktől, akik kamatszédésben vétkesek, meg kell tagadni a *communiót*.<sup>54</sup> Az I. Gelasius pápa (492–496) 494. március 11-i leveléből<sup>55</sup> származó szakasz az uzSORÁS ügyletben résztvevő klerikusok tettének szankciójául a hivatalukból való felfüggesztést rendeli el.<sup>56</sup> A C. 14 q. 4 cc. 3, 4 és 7 pedig a klerikusi státuszról történő elbocsátását írja elő.<sup>57</sup> Külön figyelmet érdemel a C. 14 q. 4 cc. 8–10, mivel ezek a szövegrészek egyértelművé teszik, hogy nem pusztán a klerikusokra vonatkozik az kamatszédés és uzSORÁS tevékenység szigorú megítélése, hanem a laikusokra is. Az ilyen tettét a 806. évi II. nijmegeni kapituláré Cap. 7 általánosságban bectelen (*turpis*) cselekménynek minősíti,<sup>58</sup> amely kifejezést a korabeli egyházfegyelem következetesen az erkölcstelen és halálos bünt megvalósító tettekre alkalmazta. A Szt. Ambrustól átvett egyetlen mondat pedig hasonló határozottsággal rögzíti, hogy aki uzSORát elfogad, az rablást követ el.<sup>59</sup> Végül a *questio* befejező kánonjaként olvashatjuk Szt. Ambrus Tóbiás könyvéről írt művének híres részletét, az „ubi ius belli, ibi ius usurae” kitétellet; vagyis, hogy a háborúval fenyegetővel szemben megengedett az uzSORASZÉDÉS. Ez a kijelentés a későbbiekben számos kánonjogi értelmezésre adott okot.<sup>60</sup> Amint arra már Szt. Ambrus kapcsán utaltunk, ebben a szakaszban hivatkozik az egyházatya a MTörv 23,20–21-re, amely tiltja a kamatot a „testvér”-rel szemben, de megengedi az „idegen”-től szedett kamatot. Ezt a helyet, ahogy a zsidóság saját magára, úgy Ambrus a keresztényekre vonatkoztatja, akik a keresztységben testvérek.

Hangsúlyozzuk, hogy maga Gratianus mester következetesen mind a klerikusokra, mind a laikusokra ugyanúgy kötelezőnek tekinti a kamat és uzSOR-

<sup>54</sup> FRIEDBERG I, 736.

<sup>55</sup> JK 636.

<sup>56</sup> C. 14 q. 4 c. 1: FRIEDBERG I, 736.

<sup>57</sup> FRIEDBERG I, 736–737; pl. C. 14 q. 4 c. 4: Si quis oblitus timorem Domini, et sacrarum scripturarum, que dicunt: „Pecuniam suam non dedit ad usuram, post hanc cognitionem magni concilii feneauerit uel luci quesierit, aut per diuersis species uini, uel frugis, uel cuiuslibet rei, emendo uel uendendo aliqua incrementa susceperit, de gradu suo deiectus alienus habeatur a clero. FRIEDBERG I, 736.

<sup>58</sup> C. 14 q. 4 c. 9: FRIEDBERG I, 737.

<sup>59</sup> C. 14 q. 4 c. 10: Si quis usuram accipit, rapinam facit (...). FRIEDBERG I, 738.

<sup>60</sup> McLAUGHLIN 1939, 137–139.

<sup>61</sup> *Conc. Lateranense II* (1139), Can. 13: COD 200.

<sup>62</sup> Kiadása: FRIEDBERG, Ae. (ed.), *Corpus iuris canonici* II (Lipsiae 1881, repr. Graz 1959; továbbiakban: FRIEDBERG II) 1–928. A gyűjtemény összeállításáról vö. KUTTNER, S., *Raymond of Peñafort as Editor: The 'Decretales' and 'Constitutiones' of Gregory IX*, in *Bulletin of Medieval Canon Law* 12 (1982) 65–86.

raszedési tilalmat, amelyet kristálytisztán alátámasztanak a C. 14 q. 3 cc. 1 és 4-hez, valamint a C. 14 q. 4 c. 1-hez írt *dictumai*; továbbá a C. 14 q. 3 cc. 1–4 és a C. 14 q. 4 c. 8 *summariuma*. Megjegyzendő, hogy a II. Lateráni Zsinat (1139) 13. kánonja, amely nem tartozik a *Decretum Gratiani* anyagához, szintén világosan és kategorikusan elítéli az uzsoraszedésben vétkeket, tettüket pedig az isteni és emberi joggal, valamint az Ó- és az Újszövetség tanításával ellenkezőnek nyilvánítja. Éppen ezért a zsinat elrendelte, hogy tőlük mint jogbecstelenségbe (*infamia*) esőktől, meg kell tagadni az egyházi temetést, kivéve azokat, akik bűnbánó módon visszatérítik a jogtalanul elvett javukat.<sup>61</sup>

A *Decretum Gratiani*t követő egyházi jogalkotás a IX. Gergely pápa (1227–1240) által 1234. szeptember 5-én kihirdetett, Peñaforti Szt. Raymund által összeállított *Liber Extra* foglalta egybe,<sup>62</sup> külön titulust – az X 5. 19-et – szentelve az uzsoraszedés és az uzorás tevékenységet folytató személyek kérdésének. Az X 5. 19. 1-ben III. Sándor pápa (1159–1181)<sup>63</sup> meghatározását közli bevezetőül a többi kánonhoz.<sup>64</sup> Ennek alapján az uzsora a kölcsön gyümölcsötzetése. A kölcsönadó ilyenkor csak meghatározott százaléku többletért hajlandó a kölcsön folyósítására. Az előbb említett X 5. 19. 1 nemcsak az uzsora leírását adja meg, hanem annak teljes visszatérítésére kötelezi a hitelezőt, sőt, a Niceai Zsinat 17. kánonjával összhangban eltiltja az egyházi szolgálatától azokat, akik uzsorával élnek. Újdonság a *Decretum Gratiani* anyagában foglaltakhoz képest az X 5. 19. 12-ben megtalálható – III. Ince pápa (1198–1216) 1198. szeptember 18-án kelt dekretális levelében rögzített<sup>65</sup> – rendelkezés, amely az uzorás ügyletek tilalmát a keresztényeken túl az izraelitákra is kiterjeszti.<sup>66</sup> Ezzel kapcsolatos a IV. Lateráni Zsinat (1215) 67. konstitúcióját átvevő X 5. 19. 18 is, amely az izraelitákkal folytatott kereskedelem

<sup>63</sup> Kánonjogi tevékenységéről részletesen vö. VIEJO-XIMÉNEZ, J.M., *Alejandro III*, in OTADUY, J. – VIANA, A. – SEDANO, J. (dir.), *Diccionario general de derecho canónico* (Pamplona 2012) I, 282–290.

<sup>64</sup> X 5. 19. 1: Plus clericorum, ¶et, quod moerentes dicimus, eorum quoque, qui praesens saeculum professione uocis et habitu reliquerunt dum communes usuras, quasi manifestius damnatas, exhorrent, commodata pecunia indigentibus, possessiones eorum in pignus accipiunt, et prouenientes fructus percipiunt ultra sortem. Idcirco Generalis concilii decreuit auctoritas, ut nullus amodo constitutus in clero uel hoc uel aliud genus usurae exercere praesumat. Et si quis [hactenus] alicuius possessionem data pecunia sub hac specie uel conditione in pignus acceperit, si sortem suam deductis expensis de fructibus iam perceperit, absolute possessionem restituta debitori. Si autem aliquid minus habet, eo recepto, possessio libere ad dominum reuertatur. Quodsi post huiusmodi constitutum in clero quisquam exstiterit, qui detestandis usurarum lucris insistat, ecclesiastici officii periculum patiat, nisi forte ecclesiae beneficium fuerit, quod redimendum ei hoc modo de manu laici uideatur. FRIEDBERG II, 811.

<sup>65</sup> POTTHAST, A. (ed.), *Regesta Pontificum Romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV I–II* (Berlin 1875, repr. Graz 1957) 374.

<sup>66</sup> FRIEDBERG II, 814–815.

vonatkozásában leszögezi a túlzott kamatszedés tilalmát, szankciójául pedig a kereskedelmi engedély megvonására kötelezi a fejedelmeket, valamint cenzúrával sújtja azokat a keresztényeket, akik ilyen ügyletekben részt vesznek.<sup>67</sup> Figyelemre méltó a IX. Gergely pápától származó X 5. 19. 19, amely a hosszabb tengeri úthoz adott kölcsönrel foglalkozik kijelentve, hogy a hitelező kölcsönösszegen felüli követelése – annak ellenére, hogy komoly veszély állhat fenn a hitel elvesztésére – továbbra is uzsorának számít.<sup>68</sup> Megjegyzendő, hogy a különböző típusú és körülmények közötti kölcsönökkel kapcsolatosan mind a *Decretum Gratiani*, mind a *Liber Extra* kánonjai tekintetében, kánonjogi interpretációk születtek, amelyek elsődlegesen a kölcsön (*mutuum*) és a bérbeadás (*locatio*) megkülönböztetésével, valamint az átadott javak tulajdonosságainak kategorizálásával igyekeztek feloldani az érett középkorban felmerülő újabb és újabb gyakorlati kérdéseket a kamat és az uzsora meghatározása vonatkozásában.<sup>69</sup> Az X 5. 19. 3 a III. Lateráni Zsinat (1179) 25. kánonja alapján<sup>70</sup> – összhangban a II. Lateráni Zsinat rendelkezésével – tiltja az uzsora bűnében elhunyt eltemetését, sőt azt, aki a tilalom ellenére mégis egyházi temetésben részesíti az uzsorást, a püspök ítélőszéke elé utalja.<sup>71</sup> Hozzá kell tennünk, hogy mivel az uzsorás tevékenység is kiközösítést eredményez, így az ehhez kapcsolódó temetési tilalom megszegése a temető *violatióját* jelenti, azaz fennáll a kihantolási kényszer, és püspöknek el kell végeznie a temető rekonziliációját.<sup>72</sup> Ennek részletes kifejtését olvashatjuk Bernardus Parmensis<sup>73</sup> *Glossa Ordinariájában*.<sup>74</sup> Jól látható, hogy III. Sándor pápa X 5.

<sup>67</sup> COD 265–266; FRIEDBERG II, 816; vö. SZUROMI, Sz. A., *The Constitutions of the Fourth Lateran Council (1215) according to its Theological, Canonical and Historical Aspects*, in *Rivista Internazionale di diritto comune* 15 (2004) 185–199, különösen 195.

<sup>68</sup> FRIEDBERG II, 816.

<sup>69</sup> McLAUGHLIN 1939, 100–111.

<sup>70</sup> COD 223.

<sup>71</sup> Quam in omnibus fere locis ita crimen usurarum inualuit, ut multi, aliis negotiis praetermissis, quasi licite usuras exerceant, et qualiter utriusque testamenti pagina condemnentur, nequaquam attendant: ideo constituimus, quod usurarii manifesti nec ad communionem admittantur altaris, nec Christianam, si in hoc peccato decesserint, accipiant sepulturam, sed nec oblationes eorum quisquam accipiat. Qui autem acceperit, uel Christianae tradiderit sepulturae, et ea, quae acceperit, reddere compellatur, et, donec ad arbitrium episcopi sui satisfaciat, ab officii sui maneant executione suspensus. FRIEDBERG II, 811.

<sup>72</sup> SZUROMI Sz. A., *A temetésre vonatkozó egyházfegyelem a XII–XIII. században* (Budapest 2007) 161–162.

<sup>73</sup> ERDŐ, P. *Geschichte der Wissenschaft vom kanonischen Recht* (Kirchenrechtliche Bibliothek 4) (Berlin 2006) 87–88.

<sup>74</sup> Ad X 5. 19. 3. v. Multi: propterea quia multi sunt, non excusantur. 2. q. 1. multi. in si. et etiam si omnes homines essent usuarii. simile 32. q. 7. flagitia cum in ueteri testamento et nuo prohi-

19. 7-ben olvasható intézkedése a C. 14 q. 4 c. 1-ben foglaltakon túl nemcsak azt rendeli el, hogy az uzorás ügyletben résztvevő klerikusokat el kell bocsátani hivatalukból, hanem azon felül javadalmukból is fel kell függeszteni őket, a laikusokat pedig a kiközösítéssel sújtja.<sup>75</sup> A fentiek tükrében az is érthető, hogy az egyházi bíróságok – az X 2. 2. 8 fényében – miért tekintették kizárólagosan illetékesnek magukat az uzorás ügyekben folytatott eljárásra, hiszen azok bűncselekmény jellege az egyház tanbeli és fegyelmi rendelkezéseivel ellentétes tetten alapult.<sup>76</sup>

#### IV. PEÑAFORTI SZT. RAYMUND FELFOGÁSA ÉS AZ AZT KÖVETŐ JOGALKOTÁS A *LIBER SEXTUSIG*

Terence P. McLaughlin mindmáig alapvető tanulmányában részletesen rendszerezte a 12–14. századi kánonjogászok véleményét a kölcsönnel, a kamattal és az uzorával kapcsolatosan, összevetve azokat a kortárs római jogi kommentárok okfejtésével.<sup>77</sup> Így a következőkben elsődlegesen a *Liber Extrát* összeállító Peñaforti Szent Raymund híres Summájában foglaltakra kívánunk csak reflektálni,<sup>78</sup> valamint a 13. század későbbi jogalkotására.

Az érett középkor kamat- és uzoraügyletekkel kapcsolatos egyházi álláspontja a korábban bemutatott források alapján egyértelmű, hiszen azt általánosságban lopásnak tekinti, ahogy azt Peñaforti Szent Raymund Summájában

---

bitae sunt usurae. unica cap. proximmo etiam iure ciuilaie usurae prohibitaie sunt: unde nullo iure peti possunt in Authen. de eccl. tit. in princ. coll. 9. licet non obseruetur quia ibi dicit Iustinianus, se qua tuor synodus generales obseruare: sed Nicaena synodus est una de quatuor principalibus, quae ita obseruari debet, sicut quatuor Euangelia. 15. dist. sicut. et in Nicaena synodo prohibentur usurae. 47. distin. quoniam multi. *Decretales D. Gregorii papae IX. suae integritati una cum glossis restitutaie* (Cum priuilegio Gregorii XIII. Pont. Max. et aliorum Principum) (Romae 1582) 1734.

<sup>75</sup> Praeterea parochianis tuis usuras recipere omnibus modis interdicas, quia usurarum crimen utriusque testamenti pagina detestatur. Qui si monitis uestris parere contempserint, si clerici sint, eos ab officio beneficioque suspendas; si [uero] laici fuerint, usque ad dignam satisfactionem ipsos uniuerso excommunicationis adstringas. FRIEDBERG II, 813.

<sup>76</sup> FRIEDBERG II, 250; vö. SZUROMI, Sz. A., *An Outline of the Ecclesiastical Administration of Justice and Judicial Organization in the High Middle Ages*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 22 (2011) 279–292, különösen 287–288.

<sup>77</sup> McLAUGHLIN 1939, 81–147; UÖ, *The Teaching of the Canonists on Usury (XII, XIII and XIV Centuries)*, in *Mediaeval Studies* 2 (1940) 1–22.

<sup>78</sup> ERDŐ 2006, 78.

az uzorához fűzött bevezetőjében is világosan kifejezésre jut.<sup>79</sup> Ez a lopás Raymund szerint nem egyszerűen bűn, hanem nagyon súlyos bűn, mivel más rászorultságát használja ki bűnös módon, amivel megsérti a felebaráti szeretet kötelezettségét, de magát a természettörvényt is, így azt a világi törvényt sem lehet jognak tekinteni, amely megengedi azt.<sup>80</sup> Ebből viszont egyenesen következik, hogy az uzora bűnébe eső tettével az Egyházon kívül kerül, hiszen isteni törvényt sért meg, így elutasítja az Egyház közösségét. Peñaforti Szent Raymund értelmezése fényében az uzora szankciójául kiszabott kiközösítésnek (*excommunicatio*), amelyet mind az X 5. 19. 7, mind a II. Lyoni Zsinat (1274) 26. kánonja hangsúlyoz,<sup>81</sup> három következménye van: 1) az uzorás kirekeszti magát az oltárközösségből; 2) nem fogadhatók el a tőle származó adományok; 3) nem részesíthető egyházi temetésben.<sup>82</sup> Raymund itt a III. Lateráni Zsinat fegyelméből indul ki,<sup>83</sup> amely a *Liber Extrá*ba is bekerült (vö. X 5. 19. 3).<sup>84</sup> Fontosnak kell tekintenünk azt a fél mondatot, amelyet a *Summa Sti Raymundi* a temetési tilalmat elrendelő X 5. 19. 3 tartalmához fűz: „ha ebben a bűnben

<sup>79</sup> Lib. II. tit. 7: Dictum est supra de rapinis, sed quia usura parum, uel nihil distat a rapina, de ea consequenter est agendum. Uideamus igitur quid sit usura, unde dicatur, quae species; in quibus casibus usurae permittantur, uel prohibeantur; quomodo usurarius, et haeres eius ad reddendas usuras compellantur; ultimo de quibusdam dubitabilibus. *Summa Sti. Raimundi de Peniafort Barcinonensis – ordo praedicator – de poenitentia et matrimonio cum glossis Ioannis de Friburgo. Ad S.D.N. Clemen pp VIII, nunc primum in lucem edita*, 227.

<sup>80</sup> Lib. II. tit. 7. §. 10: Quid de legibus, qui permittunt usuras exigi, nunquid tenent? Dico breuiter quo non, immo sunt omnes abrogatae, quo probo auctoritate, ratione, et ciuili iure. Auctoritate psalmi. quae pecuniam suam non dedit ad usuram. et c. rubrica. de hoc supra eo. §. sed nunquid. Ratione duplici; una quia prohibita sunt iure naturali ut in auctoritatibus praemissis, sed contra tale ius, nulla lex, nulla dispensatio potuit admitti. dist. 8. quae contra mores. 32. q. 7. flagitia. dist. 6. §. his itaque. dist. 13. §. 1. inst. de iure natur. gent. et ciu. §. sed naturalia. secunda ratio est, quia par in parem non habet imperium. ext. de elec. innotuit. multo minus minor in maiorem. 21. dist. inferior sedes. ergo Imperator terrae non potuit condere legem contra Imperatorem caeli. Iure ciuili, nam dicit Imperator, quod sacrae leges non dedignantur imitari sacros canones, specialiter in matrimoniis, et usuris. auth. ut clerici apud proprios Episcopos conuen. coll. 6. et 2. q. 3. §. hinc colligitur. ext. de noui oper. nunc. intelleximus. sed secundum canones non possunt exigi, ergo nec secundum leges. (...) Nec obstat 14. q. 4. quid dicam. uers. sed non est quo iudice repetantur, scilicet usurae, quia ibi respicit factum, et non ius. illae tamen leges, quae permittunt usuras exigi ratione interesse, uel ratione morae, bonae sunt, et approbandae, si sane intelligantur (...). *Summa Sti Raymundi* 236.

<sup>81</sup> *Conc. Lugdunense II* (1274), Can. 26: COD 305.

<sup>82</sup> Lib. II. tit. 7. §. 11: Compelluntur usurarii restituere usuras a Iure, et a Iudice; a Iure, quia si sunt publici usurarii, ipso iure sunt excommunicati quantum ad tria, scilicet quod non debent recipi ad communionem altaris, nec debent recipi eorum oblationes, nec debent recipi ad christianam spulturam, si in hoc peccato decesserint (...). *Summa Sti Raymundi* 237. Vö. SZUROMI 2007, 127–128.

<sup>83</sup> COD 199.

<sup>84</sup> FRIEDBERG II, 812.

hal meg”.<sup>85</sup> Azaz a temetési tilalom csak abban az esetben áll fenn, ha haláláig az uzsorás nem tér vissza az Egyházba, azaz ha nem tart bűnbánatot. Hozzá kell tennünk, hogy a megtérés lehetőségét és a bűnbánat fontosságát emeli ki Bernardus Parmensis is az X 5. 19. 7-hez fűzött glosszájában.<sup>86</sup> Az uzsorás megtérésére vonatkozó előírások arra irányulnak, hogy a jogtalanul szerzett vagyoni haszonból a megkárosítottak számára elégtételt adjon az Egyház színe előtt, azaz elsődlegesen a püspök tudtával. Ez már a III. Lateráni Zsinat intézkedésének Raymund féle interpretációjából is kitűnik,<sup>87</sup> a II. Lyoni Zsinat 27. kánonjában pedig hivatalos megfogalmazást is nyer.<sup>88</sup> Ez a kánon a III. Lateráni Zsinat 25. kánonjával összhangban<sup>89</sup> intézkedik arról is, hogy az uzsora bűnében meghalt személy nem végrendelkezhet érvényesen. A III. Lateráni Zsinatot követő regionális zsinatok átveszik az uzsorásokkal szemben való erőteljes fellépést. Arra is van példa, hogy a III. Lateráni Zsinat vonatkozó szövegét teljesen szó szerint illesztik be a zsinati kánonok közé. Ilyen az 1227. évi *Concilium Trevirense*, amely 10. kánonjában rendelkezik az uzsorát gyakorló

<sup>85</sup> Lib. II. tit. 7. §. 11: (...) si in hoc peccato decesserint (...). *Summa Sti Raymundi* 237.

<sup>86</sup> Ad X 5. 19. 7. v. Suspendas: Talis enim repellitur ab obtento: ut hic dicit, et 14. q. 4. si quis oblitus. et cap. quoniam multi. et repellitur ab obtinendo multo fortius. unica. de exces. praela. inter dilectos. Sed nunquid episcopus potest cum tali dispensare? Dico quo sic, post satisfactionem et poenitentiam, quia hoc non prohibetur: et hoc probatur per hanc decre. In antiquas dicebatur, quo ad praesentiam Papae tales mittantur. unde collige, quo episcopi cum talibus misericorditer agere possunt. De hac materia traditur. sunt. de iudic. at si clerici. *Decretales D. Gregorii papae IX. suae integritati una cum glossis restitutae* 1737.

<sup>87</sup> Lib. II. tit. 7. §. 11: A iudice, quia potest usurarium quemlibet cogere ad restituendas usuras, si necesse esset, etiam per maiorem excommunicationem, omni appellatione remota. ext. eod. quoniam non solum. Item compellitur tertio modo, quia si usurarius repetat ab alio usuras, repellitur per exceptionem, donec ipse restituerit usuras, quas ab aliis male accepit, uel saltem fecerit posse suum. ext. eod. quia frustra. et istis eidem modis compelluntur haeredes usurariorum, siue sint filii, siue extranei (...). *Summa Sti Raymundi* 237.

<sup>88</sup> *Conc. Lugdunense II* (1274), Can. 27: (...) donec uel de usuris ipsis fuerit, prout patiuntur facultates eorum, plenarie satisfactum uel illis quibus est facienda restitutio, si praesto sint ipsi aut alii qui eis possint acquirere uel, eis absentibus, loci ordinario aut eius uices gerenti siue rectori parochiae in qua testator habitat, coram aliquibus fidedignis de ipsa parochia (quibus quidem ordinario, uicario et rectori, praedicto modo, cautionem huiusmodi, eorum nomine liceat praesentis constitutionis auctoritate recipere, ita quod illis proinde actio acquiratur), aut seruo publico de ipsius ordinarii mandato, idonee de restitutione facienda sit cautum. Ceterum si receptorum usurarum sit quantitas manifesta, illam semper in cautione praedicta exprimi uolumus; aliquin aliam recipientis cautionem huiusmodi arbitrio moderandum. Ipse tamen scienter non minorem quam uersimiliter creditur, moderetur et si secus fecerit, ad satisfactionem residui teneatur (...). COD 329–330.

<sup>89</sup> *Conc. Lateranense III* (1179), Can. 25: (...) et qualiter utriusque Testamenti pagina condemnerentur nequaquam attendant (...). COD 223.

személyekről,<sup>90</sup> illetve az 1231. évi *Concilium apud Castrum* 30. kánonja, amely teljes összefoglalását adja az eddigiekben ismertetett fegyelemnek.<sup>91</sup>

A *Liber Extra* kihirdetése után ülésező első egyetemes zsinat az I. Lyoni Zsinat (1245),<sup>92</sup> amely II. konstitúciójának 1. kánonjában törekedett rendezni az uzorás ügyletek által okozott károkat.<sup>93</sup> Előírta, hogy mindenki (vö. püspök, apát, dómdékán stb.), aki egyházi közigazgatási hatalommal rendelkezik, hivatala elfoglalását követő egy hónapon belül készítsen pontos jelentést a felettes egyházi hatóság számára a rábízott hivatal alá tartozó ingó és ingatlan javak helyzetéről, különös tekintettel a kölcsönökre és a hitelekre. A zsinat kitért a hitelszerződések formai kritériumaira, a szigorú nyilvántartásra és őrzésre, valamint az éves gazdasági beszámolók megtartására, nem beszélt azonban a kölcsönügyletek fajtáinak megítéléséről.

A majdnem három évtizeddel későbbi II. Lyoni Zsinat (1274)<sup>94</sup> 26. kánonja megerősíti a III. Lateráni Zsinat 25. kánonjában foglaltakat, egyúttal elrendeli, hogy egyetlen olyan idegen számára se adjanak bérbe házat, aki uzorás tevékenységet folytat, vagy kíván kezdeni; sőt, a tulajdonosnak az ilyen személyeket három hónapon belül el kell távolítania a területéről. A kánon határozottan utal arra, hogy senki sem jogosult uzorára házat kiadni vagy ajándékozni, és annak szankciója klerikusok esetében önmagától beálló felfüggesztés, laikusok esetében kiközösítés, társulások esetében pedig interdiktum, azaz a tagok eltiltása a szentségek vételétől.<sup>95</sup> Az ezt követő 27. kánon az uzorás kártérítési kötelezettségét írja elő, ellenkező esetben a személy elveszíti a végrendelkezési képességét, valamint temetési tilalom alá esik.<sup>96</sup> A kártérítést, ha a megkárosított nem érhető el, úgy a lakóhelye szerint illetékes helyi ordináriusa, annak helynöke vagy a település plébánosa részére kell átadni. A megtérítendő összegnek azonosnak kell lennie az uzorából származó összeggel.<sup>97</sup>

<sup>90</sup> *Conc. Trevirensis* (1227), Can. 10: Item praecipimus districte, ut omnes usurarii restituant, quaeque ultra fortem preceperunt sub poena contra eos in Lateranensi Concilio edita, quae talis est: (...). MANSI XXIII, 34.

<sup>91</sup> *Conc. ap. Castrum* (1231), Can. 30: Item, cum sit detestabile uitium usurarum: praecipimus quod sacerdotes parochiales singulis diebus Dominicis sub poena excommunicationis inhibeat in ecclesiis suis, ne quis per se, uel interpositam personam, usuras exercere praesumat. Et si aliquis super hoc suspectus fuerit aut inuentus, compellatur usuras publice abiurare: et post abiurationem, si super hoc fuerit diffamatus, purgatio eidem super hoc indicatur. Quod si in purgatione defecerit, fidelium communionem priuetur: donec sic exorta restituerit, et ecclesiae satisfecerit. Et si ita decesserit, ecclesiastica careat sepultura. MANSI XXIII, 239.

Míndezenket követően, ha megvizsgáljuk a *Corpus iuris canonici*n belüli harmadik joggyűjteményt, vagyis a VIII. Bonifác pápa (1296–1303) által 1298. március 3-án kihirdetett *Liber Sextus*t, láthatjuk, hogy az – a *Liber Extrá*hoz hasonlóan – önálló titulust szentel az uzsora kérdéskörének, ez azonban mindössze az előbb már ismertetett II. Lyoni Zsinat 26. és 27. kánonját idézi (vö. VI 5. 5. 1–2).<sup>98</sup> Ezekén kívül csak a IV. Sándor pápától (1254–1261) származó VI 5. 2. 7-ben szól az uzsorás ügyletben vétkesről, aki – mint az eretnokségbe esőkkel azonos elbírálású – kiközösítéssel büntetendő, kivéve, ha visszatéríti a jogtalanul szerzett javakat.<sup>99</sup>

## KONKLÚZIÓ

A bemutatott egyházfegyelmi rendelkezések és kortárs értelmezésük alapján kijelenthetjük, hogy a patrisztikus kortól a 13. század végéig egyértelműen a biblikus alapú meggyőződés áll a kamat és az uzsora egyházi megítélésének a háttérében. Ez, amint láttuk, a római jogtól való lényeges eltéréseiből fakadóan, komoly nehézséget jelent, különösen a 12. századtól a római jognak az állami joggyakorlatra gyakorolt hatása miatt, amely így újabb és pontosabb distinkciót kíván meg a kölcsönügyletek tekintetében ahhoz, hogy az isteni jogra épülő kánonjogi álláspont továbbra is érvényesíthető legyen. A kölcsön és a bérbeadás különböző kategóriáinak a meghatározásával és jogtechnikai elkülönítésével párhuzamosan folyamatosan fennáll a biblikus hivatkozási helyekkel összhangba nem hozható kamatszedés és uzsora szigorú – sőt szigorodó – egyházi szankcionálása. Ez kiterjedt mind a klerikusokra, mind a laikusokra. Megfigyelhető, hogy a 12–13. századi egyetemes zsinatok kamattal és uzsorával kapcsolatos rendelkezései nem azok tartalmi meghatározása

<sup>92</sup> Vö. MC KENNA, O., *Lyons, Councils of*, in MACDONALD, W. J. (ed.), *New Catholic Encyclopedia* VIII (New York 1967) 1116–1118. PIXTON, P. B., *Councils, Western (1215–1274)*, in STRAYER, J. R. (ed.), *Dictionary of the Middle Ages* 3 (New York 1983) 641.

<sup>93</sup> COD 293–295.

<sup>94</sup> Vö. MC KENNA 1118. PIXTON 641.

<sup>95</sup> COD 329.

<sup>96</sup> COD 329–330.

<sup>97</sup> Vö. pl. GIANANTE, M., *Male oblata. La restituzione delle usure nei testamenti bolognesi fra XIII e XIV secolo*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 22 (2011) 183–216.

<sup>98</sup> FRIEDBERG II, 1081–1082.

<sup>99</sup> FRIEDBERG II, 1071–1072.

szempontjából jelentenek tényleges újdonságot, hanem az egyházi vagyon védelme, az alávetettek köre és a szankciók tekintetében. A fogalmak tartalmi vizsgálata terén kánonjogászok, civiljogászok és teológusok alakítanak ki mértékadó véleményt a kortárs új jogi kérdésekre vonatkozólag.<sup>100</sup> Az érett középkorban az e témában kidolgozott teológiai tanítással (vö. Aquinói Szt. Tamás) és kánonjogi elvekkel való összhang az állami jogalkotáson belül egészen a 16. századig fennállt.

---

<sup>100</sup> MORRIS, C., *The Papal Monarchy. The Western Church from 1050 to 1250* (Oxford History of the Christian Church) (Oxford 1991) 334–335.